

Թերյամամբ մեր հրաշարան նախնեաց այսպիսի իմաստալից և չքնաղ գրութիւնքը, որոնք յարդի են իրենց հնաւանդ յիշատակաւն և միանգամայն իբրեւ մատենագրական երկասիրութիւն :

Միայնակեաց կեանք գեղի մէջ :

Ահաւասիկ վերջապէս աղուոր գեղի մը մէջ եմ ուր շատ կը փափաքէի ըլլալ : Բլուրներ ու անտառներ, մարդագետիւնք և առուակք, բնակարան հանգըստութեան ու խաղաղութեան, վերջապէս կրնամ քու գրկիդ մէջ ապրիլ, ե կրնամ յագեցնել իմ ծարաւս որ երկայն ժամանակէ՝ ի վեր բորբոքած և ոչ երբեք գոհ եղած էր : Այս գիւղային առանձնութիւնը որ երևակայութիւնս իմ առջիս կը բանար, գտայ ես . իմ երազներուս ամենէն սիրելին՝ ալ երազ չէ :

Ի՞նչ օդ է ասիկայ զոր ես հոս կը շնչեմ : Ի՞նչ բուրմունք, ի՞նչ զովութիւն, ի՞նչ քաղցրութիւն : Ի՞նչպէս հոգին կը բարձրանայ ու կ'ընդարձակի այս բաց օդուն և գեղեցիկ երկնքին մէջ : Նաև ինձ կ'երևնայ որ գեղը մեր մտաւոր զօրութիւնները ու կարողութիւնները աւելի կը զօրացնէ և աւելի կարևոր կ'ընէ մտածելու հաճոյքը : Ի՞նչ ամբոխ գգացմանց ու գաղափարաց, յափշտակմանց և գորովոյ : Որչափ բան՝ որ բոլորովին մոռցած կը կարծէի, հիմա դարձեալ կ'երևնան, և կը միաբանին և մոքիս մէջ կը նորոգուին, որ կը զարմանայ տեսնելով :

Ոչ, չկայ մարդ՝ որ բնութեան գեղեցկութիւնները գէթ երբեմն զմայլեցուցած չըլլան զինքը : Կ'ուզեմ որ ինքն ալ մտնայ թանձր անտառի մը տուընջենային գիշերուան մէջ՝ եթէ կրնամ այսպէս ըսել, և չգգայ այն աստուածանուէր ու քաղցր սոսկումը որ կ'աղգէ. կ'ուզեմ որ գիտէ անտարբերութեամբ անհուն և անչափ մարգերը, որոնց մէջ մարդուն աչքը իբրեւ կանաչ

ովկիանոսի մը մէջ կը կորսուի զուարթութեամբ : Թող ընդդիմանայ բիւրաւոր ստորնագոյն առարկայից . անշուշտ չկրնար հակառակիլ այն արդեանց, որ ամէն մարդիկ կը զգան քիչ շատ բարձր լեռանց վրայ, որով մեզի կ'երևայ թէ յայլ կը փոխուինք, ամեն զգացմունք, նիս ազնուանալով ու բարձրանալով, և աւելի երազ և աւելի ուժեղ սահելով կեանքը մեր անդամներուն վրայէն : Բայց գեղի մէջ աղէկ զուարճանալու համար՝ պէտք է միայն ու ազատ ըլլալ : Հոն չէ՝ չգտնուիր ոչ քաղաքական աղաղակ, ոչ խաղ, ոչ խնջոյք, ոչ կառքով շրջագայութիւն, ոչ գիշերային հանգէսներ, ոչ արշալոյսի ժամանակ քնանալներ, ոչ սնտուի պատմութիւններ, ոչ տուփական բարկութիւնք, և ոչ ալ բամբասանք . չպատշաճիր, ինչպէս ըսաւ մէկը՝ քաղաքը գեղին մէջ փոխադրել :

Այն ձորերն ու լեռները, այն անտառներն ու ընդարձակ մարգագետինները, այն հովանին ու այն արեգակը, այն դէմ ընդդէմ վայրենի բաները, զուարճալիներն ու սարսափելիները, այն դաշտերուն խարաբաշուութիւնը այնչափ կանաչութեան աստիճանաւորութեանց մէջ տեղը, կապոյտ ու մեծ կամ ճոխաբար ամպերով նկարուած երկնքի մը տակ, երբեմն նաև պայծառ ալեաց մէջ անդրադարձեալ . ու թռչուններն ու երամակները և մշակները որ շարժմունք կու տան այս աղուոր մեծ ու զանազան տեսարանիս... ո՛հ, ո՛վ կրնայ նկարագրել : Ո՛վ կրնայ խօսիլ այն նոր էակներուն վրայ, որով բազմացեալ կ'երևնայ ինձի, այն էակներուն վրայ որոնք իմ սրտիս համեմատ եղած են : Եւ ի՞նչ փոյթ է երևակայական ըլլալնին, երբ իրենց ընկերութիւնը ինձի սիրալի կու գայ՝ և զիս ամենաքաղցր ցնորից մէջ կը ձգէ : Այս սէրը առայնս՝ թող տեսնեն անոնք որ իբրեւ մարդատեցութիւն կը սեպեն, եթէ ոչ արգեօք մանաւանդ շատ աւելի գորովալից և փափուկ սիրտ մը կը ցուցնէ, որ իրական աշխարհքով գոհ չըլլալով, կը

դիմէ առ մարդասէրն երեակայութիւն , որն որ կը նկարագրէ մտացածին աշխարհք մը այո՛ բայց համազգի ճարակով մը ըստ տեսակին , բայց ամբոսական օշարակաւ և նեկտարիւ ազնուութեան կողմանէ :

Ո՛վ գեղ , ո՛հ բնակարան լիուլի հանգստեան և վարդապետութեան , սուրբ հեշտութեան ու ներհուն դատարկութեան , շնորհէ որ ես ալ քու հանգստաւէտ և ապահով ծոցիդ մէջ այն առողջութիւնը կրկին ստանամ , զոր բաւական ժամանակ առաջ կորուսի : Միայն քեզմէ կը յուսամ՝ այս բանս , վասն զի քուկդ է զով և մաքուր միջնորդարը , որուն մէջ ես կը ճեմեմ . քուկդ են ջուրերը , որոնց մէջ ամեն օր կը մանամ . այն կաթը քու արջառնե՛րէդ է , զոր ես կը խմեմ , և նոյն իսկ դու կը հրաւիրես զի այն պիւթագորեան ու քեզի նման կանաչ կերակուրին . նաև հոս իմ կեանքս խաղաղաւէտ ու անշարժ լճակի նման , եթէ կրնամ՝ այսպէս ըսել , չխորշումի պիտի դժնդակ մտածութեամբ : Բայց աւելի բան մ' ալ քեզմէ կը յուսամ . սակայն կայ ուրիշ առողջութիւն մ' ալ աւելի կարևոր ու աւելի գեղեցիկ : Քեզի պէտք է շնորհակալ ըլլամ՝ եթէ բնութեանս նիւթերը սրբելով սրտի հակամիտութիւններս ալ ուղղեմ՝ եթէ ինչպէս գեղացին ճիւղերը կը կտրէ և դաշտը փրշերէ կը մաքրէ , այսպէս ես ալ կտրեմ՝ անօգուտ իրաւագէտները , և բոլորովին արմատաքի հանեմ՝ ի հոգւոյս փնասակար հոգերը , երկնքի պէս զուարթ ու պայծառ հոգիէս . վասն զի հոգին ընդլայննալէն վերջը քու զանազան անհունութեանդ վրայ , կը դառնայ ու կ'ամփոփի ի մեզ աւելի ուժեղ ու աւելի գործունեայ . վերջապէս վասն զի մարդկանց վրայ մտածելով , լուծեալ շատ կապերէ , և իբրև առանձնացեալ դիտարանի մէջ կրնամ լաւագոյն տեսնալ . կը սորվիմ ճանշնալ աղէկ զուրիշները , և զիս ինքնին :

ԻԲԲ. ԲԻՆՏԷՄՈՆԳԷ

ԲԱՆԱԼԻՔ

ԲՆՈՒԹԵԱՆ ԵՐԵՒՈՒԹԻՅ

(Տես երես 96.)

Ա. ԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆՔ

65 Ինչո՞ւ հին շինուածք աւելի շուտով կ'ապականին քան թէ նորերն : — Վասն զի երգիքներու և պատերու ճեղքերէն ջուրն ներս կը մտնէ , և հոն մնալով ատեն մը կը կակղացընէ կիրը , ձեփը , և ինչուան քարն ալ . նոր շինուածք աղէկ պատապարած ըլլալով՝ ջուրը վրաներէն կը սահեցընեն և անփնաս կը մնան :

66 Լեռանց վրայինչ ազդեցութիւն ունի ջուրն : — Անոնց զանգուածներուն միջոցները կը մտնէ , և բաւական ձեփերը կամ մածոցները կը քակտէ . որով զանգուածք կը փրթին լեռներէն և վար կ'ինկնան՝ ճամբու վրայ գտածոնին հետերնին թաւալելով :

67 Ծովուն և գետոց յատակին աւազն ուսկից է : — Աւազն մտնը անկիւնաձև կամ կլորիկ հատիկներ է , քայքայիչ ներգործութեամբք ձեացած գայլախաղէ և որձաքարէ :

68 Լեռանց դադաթը և երբեմն խորերն ալ գտուած քարացեալ ժժմակք և ձիւնք ինչ կ'ըսուին : — Սովորաբար Բլաժոյ կամ հանքային կ'ըսուին , ինչպէս նաև ածուխ կտրած բոյսերն՝ որ երկրիս խորը կը գըտուին :

69 Ի՞նչ բան է Հանքածոյ կամ Գետնածոյ ըսուածն : — Ծառոց մեծամեծ կոճեղներու մնացորդք են , որ գետին տակ թաղուելով՝ կրակի և ջրոյ ազդեցութիւն կը բաժնեն :

70 Ի՞նչ կերպով այդ ծառերն թաղուեր են գետին տակ : — Քանի որ երկրիս երեսն բաւական թանձրացած չէր՝ իր ներքեւ հալած նիւթին և կազերուն գէժ գընելու համար , այդ նիւթն ճամբաներ բացեր է , և դուրս թափուելով՝ այն բոյսերը ածուխ դարձուցեր է իր տարութեամբը , և յետոյ այլ և այլ նիւթոց խառով մը ծածկեր է , անանկ որ անոնց բուսական աճման նշան մը չէ մնացած դուրսը :

71 Գետնածուղն մեր սովորական ածուղէն շատ չտարբերի դրսուանց , բայց ինչո՞ւ կրակ գառնալով տարբեր երեւոյթներ կ'ունենայ և տարբեր բաներ կ'արտադրէ : — Ասոր համար որ ջուրն անոնց միջէն անցնելով կենդանական գոյացութիւններ